

ION HELIADE RĂDULESCU

IDEI FILOSOFICE, POLITICE ȘI PEDAGOGICE

Raisa Radu
Homer Radu

Personalitate complexă și contradictorie, cărturat de ținută enciclopedică, scriitor, om politic, Ion Heliade Rădulescu a jucat un rol important în formarea și dezvoltarea culturii moderne române.

Vom încerca în cele ce urmează să proiectăm un fascicol de lumină asupra unor laturi ale concepției filosofice, politice și pedagogice a marelui gânditor.

Deosebit de interesanta sa concepție filosofică trinitaristă se corelează cu o viziune evoluționistă asupra naturii și societății, cu o dialectică a dezvoltării infinite. Preocupat, ca și alți gânditori, de principiul inițial al tuturor lucrurilor, Heliade Rădulescu îl găsește în trinitate, care presupune un element activ, unul pasiv și un rezultat. Din unirea spiritului universal, care este activ, cu materia universală, care este pasivă, rezultă creația sau unviersul. Din unirea sufletului cu corpul rezultă omul. Pentru a se realiza un progres, rezultatul trebuie să aibă o valoare mai mare decât activul și pasivul.

Suportul metodologic al concepției sale filosofice se află în teoria echilibrului între antiteze conform căreia "binele stă în echilibrul între antiteze", iar "răul se naște din ruperea echilibrului"¹. Heliade Rădulescu încearcă să dea răspuns și altor probleme filosofice precum: raportul dintre spirit și material, spațiu și timp, conservare și progres. Iată, spre exemplu, cum tratează problema raportului dintre conservare și progres. Înțelegând prin progres "o mișcare, o înaintare a spiritului din bine spre mai bine", iar prin conservare "o proprietate a materiei de a produce ceva și de a menține cele produse"², el arată că din echilibrul acestor două antiteze va apărea perfectabilitatea. Heliade Rădulescu distinge între perfecție și perfectabilitate. Perfecția absolută este scopul progresului, este un ideal, aflându-se la infinit. Perfectabilitatea este gradul de perfecție la care se ajunge trecând din progres în progres. Fiind perfectabilă, umanitatea se naște, viețuiește, se succede din generație în generație, începe de unde a lăsat generația predecesoare. Surprinzând jocul dialectic al conversației și progresului, Heliade Rădulescu consideră conversația "ca punct de plecare, al progresului, ca o stație ce servește ca repaos până se eliberează un alt progres nou"³ ce-i ia locul și durează în stare de conservare până apare alt progres.

Ca om politic a avut atitudine liberal-moderată, mergând, chiar, spre un conservatorism progresist. Tactica sa conciliatoristă adoptată în politică își are originea în teoria echilibrului între antiteze al cărei corolar politic devine "tendința aruncării între focurile convergente" de partea celui mai slab în vederea restabilirii echilibrului.

Participant la revoluția de la 1848, Heliade Rădulescu are meritul de a fi redactat "Proclamația de la Islaz". Ca membru al guvernului provizoriu, imprimă revoluției un curs moderat. În 1849 elaborează un studiu intitulat "Constituția română de la 1848 explicată după adevăratele sale principii", dând o replică acelor ce-i învinuiau pe revoluționari de imitarea concepțiilor europene, de inovare și introducere în țară a unor idei ultraliberale. El arată că instituțiile, drepturile și libertățile proclamate de revoluția de la 1848 sunt o continuare a celor existente, într-o formă sau alta, în societatea românească. Meritul revoluționarilor constă în a înlătura abuzurile, ce le sufocau, pentru a le face să devină operante, reale.

Pendularea lui Heliade Rădulescu între diferite nuanțe de liberalism și conservatorism ne determină să raportăm valoroasele sale lucrări cu conținut politic la orientarea politică pe care a avut-o în momentul elaborării lor. Există, însă, în opera marelui gânditor și idei politice cu caracter general ce nu depind de atitudine, de angajarea sa politică. Dintre lucrările ce tratează probleme politice amintim: Literatura = Politica (1867), Pentru o opinie (1841). Votul universale și resortul universal, Dreapta și stânga, Guvernul și poporul, Progresul și conservația, Instituțiile României (toate cuprinse în Equilibru între antitesi (1859-1869).

Desfășurând o operă de pionierat în domeniul politologiei, Heliade Rădulescu arată că știința politică se ocupă "de binele material și moral al societății"⁴. Referindu-se la responsabilitatea ce revine științei și practicii politice, el subliniază că acestea trebuie să exprime adevărul, să promoveze valorile morale și idealurile umaniste. Erorile în știința și practica politică dăunează popoarelor, afirmă Heliade Rădulescu. O greșeală în politică este "o crimă la puterea a șaptea"⁵. Dacă o crimă obișnuită suprimă un individ sau o familie, eroarea în doctrine ține popoare cu miile de ani în întuneric și sclavie. Cunoscând rolul opiniei în societate, el arată că o opinie bună contribuie la progresul unui popor, în timp ce o opinie rea este "ciuma politică a celui popor"⁶, aducând nenorocire și robie atât lui cât și urmașilor săi.

O idee ce-și păstrează valabilitatea și astăzi este cea a necesității cunoașterii conținutului conceptelor politice înainte de a le folosi. "Zicerile": guvern, stăpânitor, dregător, deputat, judecător, lege, patrie, patriot, constituție, libertate, opoziție sunt în gurile noastre la tot ceasul. Este bine să ne întrebăm unul pe altul și să aflăm ce va să zică în adevărata lor însemnare și pe urmă să lucrăm cât ne iartă mijloacele și împrejurările⁷. El exemplifică prin cuvântul "opoziție": "Când vom înțelege că opoziția va să zică o dezbatere fără vrăjmășie și deslușire între mai mulți spre aflarea adevărului, atunci vom primi binele și ne vom îndepărta de rău"⁸.

Teoria filosofică a echilibrului dintre antiteze este particularizată, la domeniul politic, atunci când Heliade Rădulescu tratează raportul dintre drept și datorie, dintre autoritate și libertate, dintre guvern și popor. Dreptul și datoria produc libertatea. Libertatea și autoritatea produc ordinea. Poporul și guvernul produc societatea. Preocuparea de a lupta împotriva tiraniei și anarhiei își găsește formularea sintactică în afirmația "urâsc tirania, mi-e frică de anarhie" ce va deveni, în 1848, motto al "Curierului românesc". Referindu-se la raportul dintre popor și guvern, Heliade Rădulescu face distincție între norod și popor, între stăpânire și guvern. El arată că un "norod" devine popor, atunci când începe a avea conștiința de sine și refuză a mai fi tratat de stăpânire ca obiect pretinzând a fi considerat o persoană colectivă.

Din acest moment nu mai există pacea socială până când stăpânirea nu începe a deveni guvern. Între popor și guvern se realizează un pact nou. "Tocmeala cea mai bună este atunci când așezământul cel nou, contractul social, se numește constituție"⁹ subliniază Heliade Rădulescu. Din acest moment, locuitorii unei țări se pot numi "societate" pentru că sunt o "asociație" bazată pe "drepturi și datorii egale și reciproce"¹⁰. Aceste drepturi și datorii trebuie respectate atât de guvern cât și de popor.

Cu erudiție și competență, Heliade Rădulescu tratează problematica votului universal, definind conceptul, analizând condițiile în care acesta se poate manifesta ca un drept real, evidențiind cazurile, în care el devine resort, adică o parodie a votului, menționând printre adversarii săi tirania și oligarhia. Considerând că pentru manifestarea opțiunii la vot sunt necesare atât rațiune, cât și știință și experiență, el lansează îndemnul: "Luminați masele ca să le puteți chema la consiliu, la părere"¹¹. Heliade Rădulescu înțelege că instituțiile politice ale unei țări vor funcționa normal în condițiile în care societatea respectivă va avea un grad de cultură generală și politică dezvoltat. "Nu împroprietărirea, ci, instituția, cartea pot da minte săteanului, conștiință de sine și conștiință mai clară de oameni și fapte"¹². Este remarcabil faptul că, deși conceptul de cultură politică nu era folosit în epocă, Heliade Rădulescu se referă la unii termeni ce au tangență cu acesta: educația constituțională a poporului, conștiința de sine a poporului, conștiința drepturilor și puterii sale.

Convins că fără traducerea scrierilor unor "remarcabili autori antici și moderni"¹³ nu este posibil progresul în cultură, Heliade Rădulescu își propune să dea țării un început de bibliotecă universală, lansând în martie 1846, în "Curierul românesc" un apel pentru constituirea fondurilor necesare acestui scop. Este impresionantă selecția pe care el o face autorilor din domeniul istoriei, filosofiei, economiei, științei politice, literaturii, dreptului, moralei, pedagogiei etc.

Idealul umanist al lui Heliade Rădulescu însoțește și concepția sa asupra educației publice. Valoroase idei se întâlnesc în studiile sale: "câteva cugetări asupra educației publice" (1839) și "Proiect pentru instrucția

publică" (1840). Conform teoriei sale filosofice trinitariste, omul este duh, materie și moralitate. Sistemul educației publice trebuie să aibă în vedere trebuințele materiale, spirituale și morale ale omului. "Iată dar obiectul educației omului: a se ocupa spre păstrarea, îndestularea și desăvârșirea trupului, a duhului și a inimii. Și dacă așezămintele publice de creștere vor fi întocmite pe acest întreg al temei, problema educației și a fericirii omului socotesc că ar fi dezlegată"¹⁴. Obiectivul educației va fi realizat, după părerea lui Heliade Rădulescu, prin meșteșuguri ce vor asigura "îndestularea și desăvârșirea trupului sau materiei omului", prin științe care "vor îndestula și desăvârși duhul" și prin morală ce va contribui la "îndestularea și desăvârșirea inimii"¹⁵. El imaginează și sistemul instituțional ce va înfăptui o astfel de educație complexă: statul, biserica și proprietarii. Statul prin școlile începătoare din sate, cele normale din capitalele județelor și cele centrale din București și Craiova, a luat asupra-și științele și morala. Educația morală este înfăptuită, în același timp, și de biserică. Proprietarii de pământuri ar trebui să înceapă "a întocmi spre folosul lor și al clăcașilor, pe moștile lor, așezăminte de meșteșuguri sau fabrici"¹⁶.

Conștient că "fiecăre veac și fiecăre nație și-au făcut educația după cunoștințele ce au fost în acel veac și nație"¹⁷, Heliade Rădulescu este de părere că nu trebuie limitate programele de învățământ doar la studiul matematicii și limbilor străine, cum susțin unii, sau la studiul filosofiei, adică logicii, metafizicii și moralei, cum afirmă alții. El arată că "treaba educației este să ducă pe un prunc prin toate științele și meșteșugurile, prin toate cunoștințele omenesti ca să dea singur spre preursirea sa"¹⁸.

În condițiile actuale este necesar ca opera filosofică, politologică, istorică și pedagogică a marelui cărturar să fie apreciată la adevărata sa valoare, fără a fi umbrată de inconsecvențele politice, de oscilațiile doctrinale ale omului politic.

NOTE

1. I. Heliade Rădulescu - Echilibrul între antiteze și Equilibru între antithesi, București, 1859-1869, p. 2.
2. I. Heliade Rădulescu - Progresul și conversația în Equilibru..., p. 274.
3. Ibidem.
4. I. Heliade Rădulescu - Literatura = Politica, în Equilibru..., p. 360-361.
5. Ibidem.
6. I. Heliade Rădulescu - Despre opinie, în Scrierile politice, sociale și lingvistice, Craiova, 1943, p. 190, 195, 203.
7. Ibidem.
8. Ibidem.
9. I. Heliade Rădulescu - Guvernul și poporul, în Equilibru..., p. 140.
10. Ibidem.

11. I. Heliade Rădulescu - Votul universal și revotul universal, în *Equilibru...*, p. 197, 203.
12. *Ibidem*.
13. I. H. Rădulescu - *Chemare*, 25 martie 1846, *Curierul Românesc*, nr. 26, în *Opere*, tom. II, 1943, p. 462.
14. I. H. Rădulescu - Câteva cugetări asupra educației publice în *Scrierile politice*, p. 163-165, 175.
15. *Ibidem*.
16. *Ibidem*.
17. *Ibidem*.
18. *Ibidem*.

**ION HELIADE RĂDULESCU. IDÉES PHILOSOPHIQUES,
POLITIQUES ET PÉDAGOGIQUES.**

Résumé

L'étude présente quelques aspects concernant la multiple personnalité de I. Heliade Rădulescu. D'abord sont présentées quelques unes des ses idées philosophiques, et en suite on insiste sur l'homme politique. Adepte des idées liberal-moderées, partant d'un conservatorisme progresiste, I. Heliade Rădulescu a été participant et idéologue de la révolution roumaine de 1848.

L'idéal humaniste s'ajoute à sa conception concernant l'éducation publique, qui doit tenir compte surtout des aspects matériels, spirituels et morales de l'homme.